

О. В. Лисодєд,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На законодавчому рівні інститут правового статусу засуджених був закріплений тільки в кінці 60-х років ХХ століття у ст. 8 Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР та союзних республік, положення якої у подальшому без суттєвих змін були включені у виправно-трудові кодекси всіх республік, у тому числі і у ВТК УРСР.

Але ст. 8 Основ у більшій мірі мала декларативний характер; в першу чергу встановлювалося, що засуджені несуть обов'язки, а вже в другу – що засуджені користуються правами. Перевага як у ВТК союзних республік, так і інших актах, як правило віддавалась встановленню додаткових обов'язків засуджених, а не розширенню їх суб'єктивних прав. А відношення до осіб, які вчинили злочини, як до особистості нижчого гатунку у рамках формування нового типу особистості радянської людини, взагалі не сприяло проведенню фундаментальних досліджень правового статусу засуджених.

Окремі дослідження правового статусу засуджених в СРСР свого часу були проведені тільки на загальнодержавному рівні (О. О. Наташев (1972 р.), О. А. Беляєв (1976 р.), Р. С. Маковик (1979 р.), В. І. Селиверстов (1992 р.), в Україні, наскільки нам відомо, у радянський період розвитку суттєві дослідження проблем правового статусу засуджених і його вдосконалення не проводились. Вони розпочалися тільки за часів незалежності України у зв'язку з трансформацією виправно-трудового права і законодавства у кримінально-виконавче, проведенням реформи кримінально-виконавчої системи України, прийняттям Конституції України, розробкою проекту Кримінального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України і їх прийняттям у подальшому.

Зокрема, питанням правового статусу засуджених до позбавлення волі було присвячене дисертаційне дослідження Ю. А. Чеботарьової (2005 р.), ще два дисертаційних дослідження були присвячені певним правам засуджених: А. І. Грушицького – на правову допомогу (2012 р.), В. А. Львовичкіна – реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі (2002 р.). Питаннями правового статусу засуджених переймалися і науковці інших спеціальностей: О. І. Осауленко досліджував конституційні основи правового статусу засуджених до позбавлення волі (1997 р.), М. П. Курило – про-

блеми наглядю за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі (1998 р.), Н. О. Бородовська – кримінально-процесуальні аспекти статусу засуджених до позбавлення волі (2006 р.), Л. І. Жук – проблеми праці засуджених в установах виконання покарань (2003 р.).

Окрім аспекти правового статусу засуджених розглядалися у дисертаційних дослідженнях, які були присвячені питанням виконання тих чи інших видів кримінальних покарань (штрафу та конфіскації майна – М. П. Черненко (2003 р.), позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – Р. М. Гура (2003 р.), громадським та виправним роботам – І. А. Вартилицька (1997 р.), О. В. Ткачова (2006 р.), М. Я. Гуцуляк (2010 р.), М. О. Селезньов (2010 р.), арешту – Ю. В. Шинкарьов (2006 р.), А. М. Авраменко (2011 р.), К. А. Автухов (2012 р.), обмеження волі – Т. В. Кам'янець (2013 р.), позбавлення волі – Г. С. Резніченко (2009 р.), С. В. Царюк (2009 р.), О. О. Шкута (2011 р.), І. В. Саленков (2011 р.). Частково чи фрагментарно деякі питання правового статусу засуджених висвітлювались і в інших дисертаційних дослідженнях, де суб'єктом дослідження в тій чи іншій мірі виступав засуджений (стосовно проблем трудової зайнятості засуджених у місцях позбавлення волі – С. О. Стефанов (2002 р.), правового регулювання заходів стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі – М. В. Романов (2003 р.), пенітенціарної функції демократичної правової держави та ролі громадянського суспільства в механізмі її реалізації – О. В. Романенко (2004 р.), первинної класифікації засуджених до позбавлення волі та їх розподілу в установи виконання покарань – І. С. Яковець (2006 р.), захисту прав потерпілих від злочину в кримінально-виконавчому праві – О. М. Павлік (2010 р.), загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі – С. В. Хуторна (2012 р.) та ін.).

Крім дисертаційних та інших наукових праць вищевказаних авторів, проблеми правового статусу засуджених розглядалися як в низці монографічних досліджень («Правовое положение осужденных к лишению свободы» (Харків, 1997 р.), «Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи (Харків, 2007 р.), «Режим виконання кримінальних покарань (Київ, 2008 р.) «Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України» (Харків, 2009 р.), «Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі (Харків, 2011 р.) та ін.), так і в численних наукових статтях таких авторів як-то І. Г. Богатирьов, Є. М. Бодюл, А. П. Гель, В. М. Дрьомін, А. В. Градецький, М. В. Кікалішвілі, О. Г. Колб, Р. В. Кузнецов, П. Г. Кушнір, О. В. Лисодєд, О. О. Прасов, А. Х. Степанюк, М. М. Яцишин та інших, перелік яких у даних тезах навести неможливо.

Але лише окремі пропозиції науковців знайшли своє відображення у прийнятті у 2003 р. Кримінально-виконавчого кодексу України. Він, незважаючи на численні позитивні переваги по відношенню до ВТК України, на момент його при-

йняття всерівно мав низку недоліків і протиріч, у тому числі і стосовно правового статусу засуджених, незважаючи на заяви високопосадовців Державного департаменту України з питань виконання покарань про те, що проект КВК України навіть пройшов експертизу у Швейцарії. Як вбачається, по-перше це стало наслідком того, що робоча група, яка працювала над проектом КВК України, складалася переважно із спеціалістів системи МВС України і тому проект КВК України в певній мірі готувався так би мовити «для себе», а не для засуджених. А по-друге, останній варіант проекту КВК України не обговорювався широкою юридичною громадськістю і представниками різних наукових шкіл, з ним можна було ознайомитися тільки тоді, коли він уже з'явився на сайті Верховної Ради України у якості законопроекту. Зокрема хотілось би зазначити, що на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» жоден варіант проекту КВК України для обговорення чи експертизи зі сторони розробників чи замовників не направлявся.

У зв'язку з цим, у період 2005-2013 рр. зміни та доповнення до КВК України вносились аж 17 разів, але і на сьогоднішній день він ще далекий від досконалості та відповідності як нормам Конституції України, так і міжнародним стандартам поводження із засудженими. А більша частина результатів наукових досліджень щодо удосконалення кримінально-виконавчого законодавства та практики його застосування стосовно правового статусу засуджених, на жаль, і досі залишаються незатребуваними зі сторони Державної пенітенціарної служби України.

С. Ю. Лукашевич,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНА САМООРГАНІЗАЦІЯ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Соціальна самоорганізація являє собою процес і механізм самоутворення та самодостатньої зміни соціальних структур, завдяки чому досягається певний стан організації та функціонування складної системи суспільства. Висока складність соціальних систем є безумовною ознакою нелінійності законів залежності станів таких систем від певних зовнішніх та внутрішніх факторів.

Відкритість соціальних систем полягає в неперервному поповненні їх новими елементами за рахунок народжень та міграцій, а також постійному відтоку інших компонентів за рахунок смертності та тих самих міграцій. Істотна нео-